

Svein Eng

Rettsfilosofi

Universitetsforlaget

© Universitetsforlaget 2007

ISBN 978-82-15-01176-9

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med rettighetshaverne er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Henvendelser om denne utgivelsen kan rettes til:

Universitetsforlaget AS

Postboks 508 Sentrum

0105 Oslo

www.universitetsforlaget.no

Omslag: Astrid E. Jørgensen

Omslagsillustrasjon: Vincent van Gogh, Wheatfield with Crows, 1890

Sats: Rusaanes Bokproduksjon AS

Trykk og innbinding: AIT Trykk Otta AS

Boken er satt med: Times 12/14

Papir: 90g Munken Premium Cream 1,3

Detaljert innholdsfortegnelse

INTRODUKSJON	1
• Hva omhandler denne boken og hvem er den rettet til?	1
• Hvordan boken er organisert	1
• Hvilken nytte kan man ha av rettsfilosofi?	2
• Hjelpstoff til boken. Tilbakemelding	4
I INNLEDNING: RETTSFILOSOFISK REFLEKSJON	5
1. «Hva er rett?»	7
1.1. Begrunnelsesperspektivet	7
1.2. Idehistorie vs. filosofi	8
1.3. Min bruk av ordet «vi»	8
1.4. Et leseråd	9
1.5. Sentrale aspekter vs. særegne trekk ved retten. Oversikt	9
1.6. Vår uomgjengelige forutforståelse i og gjennom dagligspråket ..	10
1.7. «Mønstertilfelle». Begrepsmessig normativitet vs. moralsk normativitet	11
2. Grunnleggende utsagnstyper	12
2.1. Innledning	12
2.2. Definisjoner og karakteristikk	12
2.3. Deskriptive utsagn og normative utsagn	13
2.4. Definisjoners struktureringsfunksjon og navngivingsfunksjon ..	14
2.5. Skjematisk angivelse av forholdet mellom disse distinksjonene ..	15
2.6. Distinksjonenes rolle	16
3. Vekselvirkning mellom bestemmelse av utsagnstype og prøving av holdbarhet	17
4. Norm og normativitet	21
4.1. Vår terminologi og dens bakgrunn	21
4.2. Rettens normativitet	22
4.3. Et eget fag om norm og normativitet?	25
5. FORDYPNING: Identitets- og individuasjonsspørsmål	26

II	RETT OG NORMATIVITET	29
1.	«Hva er en norm?»	31
1.1.	Innledning	31
1.1.1.	Hvorfor være interessert i begrepet norm?	31
	(1) Innsikt i retten	31
	(2) Innsikt i rettskildelæren, og mer generelt: i begrunnelser	32
	(3) Innsikt i samfunnsformen	33
1.1.2.	Nærmere plassering av drøftelsen i det følgende. Særlig om presentasjon av relevante momenter vs. argumentasjon for bestemte svar	34
1.1.3.	Er begrepet norm en filosofisk tvistegjenstand?	35
1.2.	Området for bruk av ord som «norm» og «regel»	36
1.3.	Noen sentrale trekk ved de fenomener vi betegner «norm», «regel», e.l. Oversikt over den videre framstilling	36
1.3.1.	Normers meningskomponent	36
1.3.2.	Meningskomponentens normativitet; ekte og uekte normative utsagn	38
1.3.3.	Normers virkelighetskomponent	40
1.3.4.	Oversikt over den videre framstilling	40
1.4.	Normers meningskomponent: det normative utsagnet	41
1.4.1.	Utsagn: saksinnhold og modalitet. Særlig om samme saksinnhold og forskjellig modalitet	41
1.4.2.	Skillet mellom deskriptive utsagn og normative utsagn	43
	(1) Én mulig fastleggingsmåte: reaksjonskriteriet	43
	(2) En annen mulig fastleggingsmåte: sannhet og usannhet	44
	(3) Andre mulige definisjonsmåter	45
	(a) Spørsmålsstilling	45
	(b) Konnotasjonsangivelse vs. denotasjonsangivelse	46
	(c) Konnotasjonsangivelse gjennom betingelser vs. konnotasjonsangivelse gjennom momenter	47
	(d) Kombinasjon	49
	(e) Sammenfatning – og overgang til en typetilfelle- definisjon av begrepet normativt utsagn	50
1.4.3.	Hovedtyper av normative utsagn. En mulig definisjon av «norm»: en typetilfelledefinisjon	51
	• Hovedtyper av normative utsagn	51
	• Normative utsagn i vid forstand og normative utsagn i snever forstand	52
	• En mulig definisjon av «norm»: en typetilfelledefinisjon	52
1.5.	Normers virkelighetskomponent: det normative utsagnets virkelighetstilknytning	53

1.5.1.	Problemstilling	53
1.5.2.	Psykologiske normbegreper	55
	(1) Allment	55
	(2) Et psykologisk normbegrep er nærliggende for jurister	57
1.5.3.	Ikke-psykologiske normbegreper; «naturrett»	58
1.5.4.	Norm og normativitet som gjenstander («gjenstands- væren») eller som alltid medhandlede aspekter av vår virkelighet («medhandletværen»)	60
1.5.5.	Makt, tvang, sanksjon	62
	(1) Allment	62
	(2) Formelle og uformelle sanksjoner	63
	(a) De forskjellige sanksjonsformer sett hver for seg	63
	(b) Er det nødvendig med en eller annen uformell sanksjon?	64
	(3) Negative og positive sanksjoner	65
	(a) Innledning	65
	(b) Belønninger og idealer	66
	(c) Grensetilfelle. Positive sanksjoner i videre forstand	67
1.5.6.	Rettsnormer	70
1.5.7.	Foreløpig avslutning av drøftelsen av normers virkelighetskomponent	71
2.	Pliktnormer – herunder om valgfrihet	72
2.1.	Definisjon. De fire pliktmodaliteter	72
2.2.	Grunnlag for og betydninger av valgfrihet	74
2.2.1.	Utenfor normsystemets rekkevidde	74
2.2.2.	Uregulert av påbuds- og forbudsnormene i normsystemet	75
2.2.3.	Særskilt bestemmelse	77
2.3.	To-personsanalyse	78
3.	Kompetanse og kompetansenormer	79
3.1.	Innledning	79
	• Mangfoldet av normative fenomener	79
	• Den teoretiske interessen av begrepene kompetanse og kompetansenorm	79
	• Terminologi	80
3.2.	Kompetanse	81
3.2.1.	Definisjon	81
3.2.2.	Litt om hvert av leddene i definisjonen	81
	(1) «En evne ...»	81
	(2) «... til å fastsette normer ...»	84
	(3) «... som bedømt ved hjelp av gyldighetsnormer kan bli å regne som gyldige»	86
3.3.	Kompetansenormer	86

3.3.1. Definisjon	86
3.3.2. Litt om hvert av de tre sett med kompetansekriterier	87
(1) Innledning	87
(2) Personelle kriterier	88
(3) Innholdsmessige kriterier	89
(4) Situasjonelle kriterier	90
3.4. Noen sammenfattende merknader om kompetanse og kompetansenormer	91
3.5. FORDYPNING: Forholdet til tidligere normteoris begrepsdannelse og terminologi	92
3.5.1. Normteorien: «Prosessuelle («formelle») kompetansenormer»	92
(1) Spørsmålsstilling	92
(2) Hensyn ved begrepsdannelsen	93
(a) Kompetanse som mellomstasjon i juridisk argumentasjon	93
(b) Samsvar mellom kompetansenormbegrepet og lovtekstene	95
(c) Håndterlige normformuleringer	95
(d) Forskjell i rettsvirkninger	96
3.5.2. Normteorien: «Materielle kompetansenormer»	97
(1) Spørsmålsstilling	97
(2) Hensyn ved begrepsdannelsen	98
(a) Parallellitet i struktureringen av pliktnormer og kompetansenormer	98
(b) Situasjonsbetingelser som mellomstasjon i juridisk argumentasjon	98
(c) Situasjonsspørsmålets rolle i henholdsvis offentlig rett og privatrett	99
(i) Sammenligning av hjemmelskravene i offentlig rett og privatrett	99
(ii) Legalitetsprinsippet	99
(d) Presisjon i rettspolitisk debatt	101
(e) Forskjell i rettsvirkninger	101
4. Koblingsord og kvalifikasjonsnormer – illustrert ved hhv. «u/gyldighet» og u/gyldighetsnormer	104
4.1. Innledning	104
4.2. Koblingsord	105
4.3. Kvalifikasjonsnormer	107
4.3.1. Definisjon	107
4.3.2. Kvalifikasjonsaspektet er allestedsnærværende	108
4.4. «U/gyldighet» og u/gyldighetsnormer	110
4.4.1. «U/gyldighet» som koblingsord. Skjematisk angivelse av grunnstrukturen i u/gyldighetsdrøftelser	110

4.4.2.	U/gyldighetsnormer – definisjoner	112
4.4.3.	U/gyldighetsnormer – noen hovedtyper	114
(1)	Innledning	114
(2)	U/gyldighetsnormer som refererer til kompetanse	114
(3)	U/gyldighetsnormer som refererer til utøvelse av kompetanse	115
(4)	U/gyldighetsnormer som refererer til utviklingen i tiden etter kompetanseutøvelsen (normfastsettelsen)	117
(a)	Innledning. Rettskildenes språkbruk	117
(b)	Etterfølgende forhold som reparerer en opprinnelig ugyldighet	118
(c)	Etterfølgende forhold som fratrar en opprinnelig gyldig fastsatt norm dens bindende kraft	119
(d)	Sammenfatning	121
4.4.4.	Det begrepsmessige forholdet mellom kompetanse og u/gyldighet	123
(1)	Forslag til begrepsfastlegging og avsluttende merknad	123
(2)	FORDYPNING: Sammenholding med noen definisjoner i teorien	124
5.	Normteori og definisjonsteori	128
5.1.	Normaspektet og definisjonsaspektet er to sentrale aspekter ved rett og jus	128
5.2.	Noen definisjonsteoretiske hovedbegreper	129
5.2.1.	Systematisering av elementer i drøftelsene forøvrig; særlig om hva som defineres og hvordan vi definerer	129
5.2.2.	Fastsatte og sedvanebaserte normative definisjoner	131
(1)	Fastsatte normative definisjoner	131
(a)	Innledning	131
(b)	Autonom definisjonskompetanse	132
(c)	Heteronom definisjonskompetanse	133
(2)	Sedvanebaserte normative definisjoner	134
(3)	Blandingsformer	135
5.3.	Særlig om legaldefinisjoner	136
5.3.1.	Definisjon	136
5.3.2.	Modaliteter	137
5.3.3.	Situasjonsområde	138
5.3.4.	Legaldefinisjoner og denotasjonsangivelse	138
(1)	Hvorfor lovgivere velger denotasjonsangivelse	139
(2)	Lovgivernes denotasjonsangivelser gir legaldefinisjoner enkelte særtrekk	141

6. Rettigheter	143
6.1. Innledning	143
6.2. Vår bruk av rettighetstermer	143
6.2.1. Noen hovedlinjer i vår faktiske bruk av rettighetstermer ..	143
6.2.2. Hohfelds skjemaer	145
6.2.3. Ross' koblingsordanalyse	149
6.3. Rettigheters virkelighetsnivå og begrunnelse	150
6.3.1. Teorier om «hva rettigheter er»	150
(1) Innledning	150
(2) Et eksempel på en valgteori	151
(3) Et eksempel på en interesseteori	152
(4) Overgang	152
6.3.2. Sett som ett område for spørsmålet om rett og praktisk fornuft	153
6.3.3. Særlig om koblingsordperspektivet på rettigheter	154
7. Verdier	157
7.1. Det normative språkets to ansikter. Forholdet til drøftelsene forøvrig	157
7.2. Verdi og vurdering	158
7.3. Noen logiske forskjeller mellom vårt normspråk og vårt verdispråk	160
• Sortering	160
• Emnet	161
• Styrke og rekkevidde	161
• Forholdet mellom det normative og hva vi er i stand til ..	161
7.4. Fellesproblemer og særproblemer	162
8. Avveiningsnormer og retningslinjer	163
8.1. Innledning	163
8.2. Avveininger og avveiningsnormer	164
8.3. Avveininger regulert gjennom retningslinjer	165
8.3.1. Et begrep retningslinje	165
8.3.2. Noen hovedtyper av retningslinjer	166
(1) Retningslinjer om relevans, retning, vekt	166
(2) Positive og negative retningslinjer	167
(3) Skrevne og uskrevne retningslinjer	167
(4) Retningslinjer på forskjellige normative områder ..	167
(5) Regelspesifikke og ikke-regelspesifikke retningslinjer; særlig om rettskildelæren	168
8.4. Beslektede drøftelser; varierende terminologi	171
8.5. FORDYPNING: En nærmere diskusjon av begrepet retningslinje ..	174
8.5.1. Innledning	174
8.5.2. Problemstilling og mønstereksempel	175
8.5.3. Analyse og definisjon	176

(1) Relevans- og vektnormer: en handlingstema-definisjon	176
(2) Normens forhold til resultatet: en resultatrelativ definisjon	176
(3) Normens forhold til spørsmålet som drøftes: en spørsmålsrelativ definisjon	177
III RETT OG STAT: NOEN GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER OG VERDIER I DET NORSKE RETTSSYSTEMET AV IDAG	179
1. Problemstilling	181
2. Noen grunnprinsipper og grunnverdier	186
2.1. Likebehandling	186
2.1.1 Norm og krav om likebehandling som to sider av samme sak	186
2.1.2. Hva som er likt og hva som er ulikt	186
2.1.3. Realiseringen	187
2.1.4. To forskjellige spørsmål	188
2.2. Rettferdighet	189
2.2.1. Formell og materiell rettferdighet	189
2.2.2. Den formelle rettferdighetens likhetskrav i fordelings-situasjoner og i utvekslingssituasjoner	190
2.2.3. Motstrid mellom rettferdighetstanker i det enkelte tilfelle	192
2.2.4. Rettferdighetsprinsipper og anvendelse av rettferdighetsprinsipper	194
2.2.5. En konstant i menneskenes handlingsbevissthet	195
2.2.6. Grunnlag	195
2.2.7. To problemer	196
2.3. Verd; likeverd	196
2.3.1. Individier og annet	196
2.3.2. Grunnlag	196
2.3.3. Formell og materiell forståelse	197
2.3.4. «Verd» og «verdig», ikke «verdt» og «verdi»	197
2.4. Personlig integritet; respekt for person	197
2.5. Frihet, valgfrihet	198
2.5.1. «Frihet», «valgfrihet»: normteoriens snevrere betydning og filosofiens videre betydning	198
2.5.2. «Avtalefriheten» og «den alminnelige handlefrihet» som valgfrihetens to rettslige former	198
2.5.3. Selvmordet	200
(1) Problemstilling	200
(2) Den som vil avslutte livet, er alene om selvmordshandlingen	201
(3) Situasjoner hvor andre bidrar til livsavslutningen	207
(4) Mellom selvbestemmelse og livets egenverdi	208

2.6. Rettssikkerhet	209
2.6.1. Oversikt	209
2.6.2. Formell rettssikkerhet: krav til saksbehandlingen	210
2.6.3. Formell rettssikkerhet: krav om forutberegnelighet	212
(1) Avgrensning mot vilkårlighet og manglende hjemmel	212
(2) Avgrensning mot forvaltningens skjønsmessige myndighet	214
2.6.4. Materiell rettssikkerhet: innholdsmessige krav til reglene	216
(1) Hva menes med «materiell» rettssikkerhet?	216
(2) Er det hensiktsmessig å bruke ordet «rettssikkerhet» om det vi sikter til?	217
2.6.5. Rettssikkerhet og rettssikkerhetsgarantier	218
2.6.6. Effektivitet	219
2.7. Noen felles emner	221
2.7.1. Prinsippene og verdiene kan overlappe	221
2.7.2. Ordene kan også ha en utelukkingsfunksjon	221
2.7.3. Konkurrerende analyser: «modeller»	222
(1) Konkurrerende juridiske analyser	222
(2) Konkurrerende filosofiske analyser	223
2.7.4. Kamp om ordene: overtalelsesdefinisjoner	223
3. Motstridsproblemer	225
IV RETT OG PRAKTISK FORNUFT	227
A DESKRIPTIVT OM LIKHETER, FORSKJELLER OG FORBINDELSES-	
LINJER MELLOM POSITIV RETT OG MORAL	229
1. Innledning	231
2. Likheter og forskjeller	232
2.1. Det normative språket	232
2.2. Verdier	232
2.3. Normer	233
• Avveiningsnormer og retningslinjer	233
• Pliktnormer	234
• Kompetansenormer	234
2.4. Sanksjoner	235
2.5. Normsystemene	237
2.5.1. De enkelte elementer vs. sammenhengene mellom dem ..	237
2.5.2. Mål–middel-sammenhenger	238
(1) Definisjon og eksempel	238
(2) Samordningsproblemer	238
2.5.3. Fastsettelsessammenhenger	239
2.6. Argumentasjonsmåten	240

3. Forbindelseslinjer, konflikter	242
3.1. Innledning	242
3.2. Retten viser til moralen	242
3.3. Moralens stiller krav til retten	243
3.4. Moralnormer om hvordan vi skal forholde oss til retten; konflikt mellom rett og moral	243
4. Begrepsgrenser	246
B HVILKE MULIGHETER HAR VI TIL Å ETABLERE KRITERIER TIL VURDERING OG KRITIKK AV POSITIVT FORELIGGENDE RETTSSYSTEMER?	247
1. Innledning	249
1.1. Spørsmålsstilling	249
1.2. Sett som et spørsmål om hva som eksisterer: det normative utsagnets virkelighetstilknytning	251
1.3. Sett som et spørsmål om fornuftens rekkevidde: kognitivismen vs. non-kognitivismen	254
1.3.1. Innledende om skillet mellom kognitivismen og non-kognitivismen; herunder om statusen av skillet	254
1.3.2. Kognitivismen	256
(1) Kognitivismen i vid forstand og snever forstand	256
(2) Hvor de enkelte teorier hevder at fornuften kan finne sine kriterier	256
1.3.3. Non-kognitivismen	257
1.4. En skjematisk inndeling av hovedsvar som har vært gitt	258
1.5. Et gjennomgående perspektiv i det følgende: begrunnelsesperspektivet	259
1.5.1. Oversikt	259
1.5.2. Begrunnelseskravet er et moralsk krav og kan som sådan ikke skilles fra den etiske posisjonen selv	260
1.6. FORDYPNING: Særlig om «naturrett». Aristoteles som mønstermessig eksempel på hvordan tanker om en naturens rett kan oppstå	261
1.6.1. Innledning	261
1.6.2. Argumenter fra tingenes vesensmessige natur	261
1.6.3. Argumenter fra en moralsk dimensjon i en mer åpen forstand	267
1.6.4. Argumenter fra naturens sammenheng med gud	269
1.6.5. Naturrett og begrunnelse	270

2. Skandinavisk rettsrealisme	275
2.1. Oversikt	275
2.2. Rettens bindende kraft: utvalg fra Karl Olivecrona, <i>Retten som faktum</i>	277
2.2.1. Kort om Karl Olivecrona og boken <i>Retten som faktum</i> ..	277
• Karl Olivecrona	277
• En sentral argumentasjonsstruktur i <i>Retten som faktum</i> – og i den skandinaviske rettsrealismen i filosofisk forstand	277
• Korrigering av to utbredte oppfatninger om den skandinaviske rettsrealismen	278
• Overgang til teksten fra <i>Retten som faktum</i>	279
2.2.2. Olivecronas argumentasjon	279
(1) Problemstilling: Hva er nærmere bestemt virkelighetstilknytningen til vår forestilling om rettens bindende kraft (rettens normativitet)?	279
(2) Avvisning av en sanksjonsanalyse av vår forestilling om bindende kraft (normativitet)	281
(3) Avvisning av en følelsesanalyse av vår forestilling om bindende kraft (normativitet)	283
(4) Generell avvisning av fakta-analyser av vår forestilling om bindende kraft (normativitet)	284
(5) Metafysisk analyse kan være psykologisk forståelig, men er tankemessig uholdbar («absurd», «selvmotsigende», «meningsløs»)	285
(6) Olivecronas konklusjon: Vår forestilling om bindende kraft (normativitet) har ikke noen virkelighetstilknytning; den er en illusjon	286
(7) Olivecrona om statusen av sin egen drøftelse	287
2.3. Det moralske og rettslige språkets illusjonskarakter	288
2.4. Skandinavisk rettsrealisme i filosofisk forstand og i en videre og løsere forstand	290
2.4.1. Skillet	290
2.4.2. Betydningen av skillet – og plassering av enkelte forfattere i forhold til det	291
(1) Torstein Eckhoff og Nils Kristian Sundby	291
(2) H.L.A. Hart	294
(a) Kort om H.L.A. Hart og hans forfatterskap	294
(b) Harts forhold til Olivecronas modell: hovedpunktet	296
(c) Harts forhold til Olivecronas modell illustrert ved Harts lære om anerkjennelsesnormen (grunn-normen)	297
2.4.3. Olivecrona, Eckhoff og Hart representerer «rettspositivisme» i en viss interessant bruksmåte av denne termen	300

(1) Hovedsynspunktet	300
(2) FORDYPNING: Nærmere om fellesskapet mellom Olivecrona, Eckhoff og Hart	300
(a) Kan vi være rettspositivister uten å bestride muligheten av en spesifikt praktisk fornuft?	300
(b) Harts såkalte «naturrett»	301
(c) Eckhoff og Sundby om begrunnelse fra trinnlavere normer til trinnhøyere normer («feed-back» i begrunnelsessammenhenger)	302
2.4.4. Alf Ross: Anvendelse av den skandinaviske rettsrealismen i filosofisk forstand på spørsmålet om jusens vitenskapelighet	304
(1) Kort om Alf Ross og hans forfatterskap	304
(2) Jus og vitenskap	307
2.5. Forholdet til amerikansk rettsrealisme: enkelte likheter og forskjeller	307
• Likhet: sentrale filosofiske premisser	308
• Forskjell: lov vs. dom	308
• Forskjell: veien og nærheten til de felles filosofiske premisser	309
• En felles interesse: psykologiske årsaksforklaringer	311
2.6. Et begrunnelsesproblem i den skandinaviske rettsrealismen i filosofisk forstand, og mer generelt i non-kognitivistiske posisjoner. Overgang til kognitivistiske posisjoner	312
3. Utilitaristisk rettsfilosofi	315
3.1. Grunntrekk og grunnproblemer – Bentham	315
3.1.1. Kort om Bentham og hans forfatterskap	315
3.1.2. Noen sentrale trekk i Benthams utforming av den klassiske utilitarismen	317
• Hvorvidt en handling er moralsk riktig, er et spørsmål om handlingens konsekvenser; Benthams konsekvensialisme	318
• De moralsk relevante konsekvenser vedrører individets lykke, og lykke er et spørsmål om lyst og ulyst; Benthams hedonisme	318
• Generalisering av teoriens anvendelsesområde	319
• Absoluttering av teorien	319
3.1.3. «Benthams grunnsetning»	320
3.1.4. Utvalg fra Jeremy Bentham, <i>En innføring i prinsippene for moral og lovgivning</i>	322
3.1.5. Noen problemer ved Benthams teori	329
(1) Sammenligningsproblemet	329
(2) Normativitetsproblemet	329

(a) Oversikt	329
(b) Særlig om rettighetsproblemet	330
3.2. Individrespekt og rettferdighet – Mill	333
3.2.1. Kort om Mill og hans forfatterskap	333
3.2.2. Kan Benthams lystkalkyle tøyles?	334
(1) Innledning	334
(2) Fra Benthams kvantitative hedonisme til Mills kvalitative hedonisme	335
(3) Fra Benthams syn på rettigheter som «nonsense on stilts» til Mills syn på rettigheter som midler til nyttmaksimering	337
3.3. Utilitarismens faktiske betydning	340
• Enheten av utilitarisme og den økonomiske vitenskapens markedstenkning	341
• Utilitarismen som utgangspunkt for sosial og politisk kritikk	341
3.4. Et begrunnelsesproblem i utilitarismen, og mer generelt i naturalistiske posisjoner. Overgang til en kantiansk posisjon . . .	342
4. Kantiansk rettsfilosofi	346
4.1. Innledning	346
4.1.1. Plassering av Kant i forhold til vår spørsmålsstilling	346
(1) Kortformulering	346
(2) FORDYPNING: Nærmere om enkelte hovedpunkter i Kants posisjon	347
(a) Hovedspørsmål og hovedperspektiv	347
(b) Et negativt aspekt og et positivt aspekt ved Kants posisjon. «Metafysikk»	349
(c) Den praktiske filosofiens overordnede rolle	351
4.1.2. Hvor vi finner Kants drøftelser av vårt spørsmål	352
4.1.3. Kort om Kant og hans forfatterskap	352
4.1.4. Vår bruk av termene «moral», «rett» og «etikk» i det følgende	355
4.2. Noen hovedelementer i Kants teori om en spesifikt praktisk fornuft	356
• To perspektiver på oss selv: frihet og natur	356
• Selvlovgivning («autonomi»)	356
• Avvisning av all fremmedlovgivning («heteronomi»)	357
• Maksimene vs. Det kategoriske imperativ	359
4.3. Kants hovedformuleringer av den fornuftsmessige morallov: «Det kategoriske imperativ»	360
4.4. Det kategoriske imperativ som felles for etikk og rett. Forskjellen ligger i motivasjonens rolle	362
4.4.1. Hovedsynspunktet	362
4.4.2. Særlig om motivasjonens rolle	363

4.4.3. FORDYPNING: Nærmere om hovedsynspunktet og om	
motivasjonens rolle	364
(1) Hovedsynspunktets grunnlag	364
(2) Forholdet til annen litteratur	365
(3) To presiseringsretninger	365
(a) Omformulering i forhold til delområder	366
(b) Implikasjon mellom moralfilosofi og delområde	366
(4) En tvetydighet i Kants bruk av termen «maksime»	367
(5) Innholdet av Kants prinsipp for etisk handling	369
(a) Etikdens krav til vår motivasjon	369
(b) Etikdens angivelse av positive formål	370
4.5. Kants rettsprinsipp	372
4.5.1. Kants formuleringer	372
4.5.2. Særlig om frihet som «den eneste medfødte rettighet»	373
(1) Hva som er «medfødt», og hva «medfødt» innebærer	373
(2) Ytre og indre frihet	374
4.5.3. Parafrasering av grunntanken	375
4.5.4. Målestokkspørsmål og anvendelsesspørsmål	377
4.6. Kants begrunnelsesmåter; to linjer	378
4.6.1. Innledning	378
4.6.2. Én argumentativ hovedlinje: Frihetens praktiske realitet	378
(1) Problemstilling	378
(2) Hovedtrekkene i argumentlinjen	379
(3) Nærmere om Kants argumentasjon for frihetens realitet	380
(a) Frihetskondisjonalen	380
(b) Subsumsjon under antecedenten	380
(c) Slutning til konsekventen	381
(4) Noen refleksjoner over Kants argumentlinje	381
4.6.3. En anskueliggjørende linje: Borgerens samtykke	383
4.6.4. Frihet som fornuftens startpunkt og sluttunkt	384
4.6.5. FORDYPNING: Kants rettsmetaforer. Særlig om «deduksjon»	386
(1) Rettsmetaforenes belysende evne	386
(2) Rettsmetaforenes grense	389
(a) Innledning	389
(b) En generell betraktning om metaforers verdi	390
(c) Det verdiløse i bruk av rettsspørsmål–fakta-	
spørsmål–metaforen til belysning av Kants	
begrep transcendental argumentasjon	390
• Rettsfaktabetydningen av «fakta»:	
en trivialitet	391
• Den ikke-juridiske betydningen og bevis-	
middelbetydningen av «fakta»: å forklare	
noe uklart gjennom noe som er mer uklart	392
• Konklusjon	393

4.7. Anvendelsen av Det kategoriske imperativ som rettsprinsipp – noen generelle trekk	394
4.7.1. Det kategoriske imperativ som aspekt – og som anvendt gjennom vår utøvelse av dømmekraft	394
4.7.2. Performativ inkonsistens	395
4.7.3. Samtykketester	396
(1) Innledning	396
(2) Samfunnskontrakten	397
(a) Den logiske plass for ideen om en samfunns- kontrakt i Kants system	397
(i) Avgrensninger	397
(ii) Kants syn på subsumsjon. Formidlings- problematikk	398
(iii) Ideen om samfunnskontrakt som formidlende element og anskuelig test	399
(b) To brukskontekster for ideen om en samfunns- kontrakt i Kants system	399
(3) Medlovgiver testen	400
4.8. FORDYPNING: Et utvalg av Kants mer konkrete standpunkter til naturrettens innhold	402
4.8.1. Rettens etablering: fra naturtilstand til positiv rett	402
(1) Problemstilling	402
(a) Privatrett og offentlig rett	402
(b) Hvorfor er positiv rett nødvendig? Kants hevdning av en moralsk plikt til å forlate naturtilstanden	404
(2) Et argument fra rettigheters provisoriske og prekære karakter i naturtilstanden	405
(3) Hva Kant avgrenser mot	408
(4) Alternative lesemåter	409
(a) Bestemmelse og sikring av privat eiendomsrett	409
(b) Filosofisk nødvendig forbindelse mellom eiendomsrett og stat	410
(c) Selvmotsigende plikt til å ta risiko	411
4.8.2. Rettens videreføring: borgernes lydighetsplikt og de styrendes reformplikt	412
(1) Problemstilling	412
(2) Kants argument	412
(3) Særlig om dimensjonen av tvang, makt og historie i Kants argument	415
(4) Problematisering av Kants argument	419
4.8.3. Rettens spesifisering	420
(1) Innledning	420
(2) Rettsproduksjon og statsstyre	421
(a) Innledning	421
(b) Grunnleggende statsform: republikk	421

(i)	Republikk som realisering av rettsprinsippet .	422
(ii)	Republikk som maktfordeling	422
(iii)	Republikk som barriere mot angrepskrig	423
(iv)	Republikk som representativt system	424
(v)	Republikkens forhold til fyrstemakt og adelsmakt	424
(c)	Politiske rettigheter	425
(3)	Alminnelig handlefrihet	426
(a)	Innledning	426
(b)	Avvisning av paternalisme og lykkeprinsipper . . .	427
(c)	Positive avgrensingskriterier og typetilfelle	428
(4)	Privatrettslige rettigheter	430
(a)	Innledning	430
(b)	De fornuftsrettslige rettigheter kommer «før» den positive rettens normer	430
(c)	Eiendomsretten	431
(i)	Fysisk og intelligibel besittelse	431
(ii)	Alle ytre gjenstander er potensielle objekter for privat eiendomsrett	432
(iii)	Først i tid, best i rett	435
5.	Litt om forholdet mellom de tre posisjonene i faktisk forekommende argumentasjon	437
5.1.	Innledning	437
5.2.	Den skandinaviske rettsrealisten og utilitaristen i deres anvendelse av sine synspunkter	438
•	Forholdet til konsekvensbetraktninger	438
•	Andre argumenttyper; særlig om referanse til faktiske retts- eller moraloppfatninger	439
5.3.	Kantianisme og utilitarisme i samme argumentasjonslinje	440
6.	Representativiteten og fruktbarheten av drøftelsene ovenfor	443
6.1.	Innledning	443
6.2.	Den skandinaviske rettsrealismen illustrerer et begrunnelses- problem ved alle teorier som benekter fornuftens allmenne karakter	444
6.2.1.	Innledning	444
6.2.2.	Første tilfelle: «Postmodernisme», «dekonstruktivism»	445
6.2.3.	Andre tilfelle: «Livsformer», «språkspill»	446
6.2.4.	Mellomspill: Estetiseringen av praktisk filosofi	447
6.2.5.	Tredje tilfelle: Antropologisering av normative spørsmål	448
6.2.6.	Sammenfatning i et begrunnelseperspektiv	450
6.2.7.	Fra teoriens virkningshistorie	450
6.3.	Enheten av utilitarisme og den økonomiske vitenskapens markedstenkning	453

6.4. Kantiansk praktisk filosofi som referansepunkt for nyere forsøk på kognitivismen i praktisk filosofi	460
6.4.1. Innledning	460
6.4.2. Rawls' teori om et rettferdig samfunn i <i>A Theory of Justice</i>	460
(1) Innledning	460
(2) Tanke-eksperimentets status og hovedelementer	462
(3) Kontrollerbarhet og begrunnelsesmåte	464
(a) Reflektiv balanse	464
(b) Balanse og reviderbarhet	464
(c) Anvendelsesområdet for kravet om reflektiv balanse	466
(d) Intuisjoner og reviderbarhet	466
(4) Rawls' to rettferdighetsprinsipper	468
(a) Hvilke prinsipper for samfunnets grunnleggende struktur ville vi vedta?	468
(b) Hvilket forhold mellom prinsippene ville vi vedta? .	469
(5) Rawls og Kant; særlig om begrunnelse og normativitet	470
(a) Spørsmålsstilling	470
(b) Innholdet av prinsippene og statusen av prinsippene	471
(c) Begrunnelse og normativitet	471
(i) Kant	471
(ii) Rawls	473
6.4.3. Habermas' teori om retten i <i>Faktizität und Geltung</i>	475
(1) Innledning	475
(2) Habermas' teori	476
(3) Habermas og Kant; særlig om begrunnelse og normativitet	479
(a) Hovedpunkter	479
(b) Begrunnelse og normativitet; en spenning i Habermas' teori	481
(i) Normativitetens uomgjengelighet	481
(ii) En absoluttering av det prosedurale aspektet	482
(iii) Habermas' positive utsagn om sin metode: «Explokation», «Rekonstruktion»	485
6.5. Avgrensninger	485
6.5.1. Normativ etikk vs. metaetikk	485
6.5.2. Koherensteorier	486
V Jus	489
1. Innledning	491
1.1. Rett og jus	491
1.2. Trekk ved jusen som plasserer faget i forhold til dets gjenstand, dvs. retten	492

2. Jus og vitenskap	494
2.1. Hvorfor være interessert i jusens vitenskapelighet?	494
2.2. Aspektet av overtalelsesdefinisjoner	495
2.2.1. Allment om overtalelsesdefinisjoner	495
2.2.2. Overtalelsesdefinisjoner av «vitenskap»/ «rettsvitenskap»	498
(1) Innledning	498
(2) Eksempler	499
(3) To presiseringer	505
2.2.3. Vår vurdering. Særlig om sammenhenger med spørsmålet om rett og praktisk fornuft	506
2.3. Aspektet av bindestreksfilosofi	507
2.3.1. Definisjon og eksempel	507
2.3.2. Vår vurdering. Særlig om betydningen av et konsekvent førstepersonsperspektiv	509
2.4. Sammenfatning	510
3. Jus og språk	511
3.1. Jus som språkfag. Oversikt	511
3.2. Rettsnorm og tekst; rettsnorm og rettskildefaktor	512
3.2.1. Rettsnorm, språklig formulering, tekst	512
3.2.2. Rettsnorm og rettskildefaktor	512
(1) Skillet mellom rettsnorm og rettskildefaktor	512
(2) Betydningen av skillet mellom rettsnorm og rettskildefaktor	514
(a) Motstrid mellom normer	514
(b) Legalitetsprinsippet	516
3.3. Juridiske definisjoner	517
3.3.1. Innledning	517
3.3.2. Begreper i rettsregler og begreper om rettsregler	519
(1) Skillet mellom begreper i rettsregler og begreper om rettsregler	519
(2) To eksempler fra juridisk litteratur	522
3.3.3. Kriterier som blir brukt ved oppstilling av og valg mellom juridiske definisjoner	526
(1) Innledning	526
(a) Oversikt	526
(b) Strukturering og navngiving	528
(c) Hovedmål med drøftelsen	529
(2) Struktureringen	529
(a) Logiske kriterier	529
(b) Operasjonaliserbarhet	530
(c) Henvisninger til «hensiktsmessighet», «fruktbarhet», «formålet med undersøkelsen», e.l.	533
(d) Erkjennelse	534
(i) Innledning	534

(ii)	Ikke logiske kriterier eller sannhetskriteriet, men interesse, vurderinger og valg	535
(iii)	Sammenholding med flertydigheten i en tegning	536
(iv)	Prejudikatlæren som illustrasjon	537
(e)	Handlingspåvirkning	540
(f)	Heuristiske hensyn	541
(i)	Innledning	541
(ii)	Debatten om den konstruktive metode	541
(iii)	Senere metodediskusjon	543
(iv)	Juridiske begrepers spørsmålsfunksjon og kalkylefunksjon	543
(v)	Eksisterer det dype forskjeller mellom juridisk argumentasjon i forskjellige perioder?	545
(g)	Estetiske hensyn	546
(i)	Innledning	546
(ii)	Eksempel: Hohfelds rettighetsanalyse	547
(iii)	Eksempel: Legalitetsprinsippet	547
(3)	Navngivingen	549
3.4.	Juristers utsagn de lege lata: deskriptive, normative eller sammensmelte?	551
3.4.1.	Innledning	551
3.4.2.	Begrepet sammensmeltning	552
3.4.3.	Juristers utsagn de lege lata som mønstereksempel	553
(1)	Innledning	553
(2)	Den deskriptive komponent: «hva andre jurister sannsynligvis vil mene»	554
(3)	Den normative komponent: «det rimelige og rettferdige»	556
(4)	Sammensmeltning i konkret argumentasjon	557
3.4.4.	Kontrastering av sammensmeltning med strukturer i språk, moral og forholdet mellom foreldre og barn	558
3.4.5.	Avslutning	561
3.5.	Juridisk tolking. Hermeneutikk	561
3.5.1.	Innledning	561
(1)	Tre betydninger av «tolking»	561
(2)	Kort om hermeneutikkens mål og grunnbegreper	562
(3)	Spørsmålsstillingen videre	563
3.5.2.	Framveksten av hermeneutikken som en egen disiplin	563
(1)	«Begynnelsen»	563
(2)	Friedrich Schleiermacher: Forståelse av overleverte tekster	564
(a)	Schleiermachers hovedspørsmål	564
(b)	Det allmenne og det enkeltstående	564
(c)	Helhet og del. Hermeneutisk sirkel	564

(3) Mellomspill: tilblivelsesdimensjonen vs. dimensjonen for forståelse, fornuft og holdbarhet	565
(4) Hans Georg Gadamer: Teksten som svar på et spørsmål	567
(5) Wilhelm Dilthey: Utvidelse av hermeneutikken til vitenskapene om mennesket som forstående vesen	567
(6) Martin Heidegger: Utvidelse av hermeneutikken til den spesifikt menneskelige væremåte	567
3.5.3. Hermeneutikkens relevans	569
(1) Hermeneutikkens to deler	569
(2) På nivået for de enkelte fag og vitenskaper. «Vitenskapelighet»	569
(3) På nivået for filosofiske grunnposisjoner	570
(a) Hermeneutikkens problemstillingsfunksjon	570
(b) Hermeneutikkens omformuleringsfunksjon	571
SLUTTNOTER	573
Litteratur	629
Navneregister	645
Domsregister	649
Register over offentlige dokumenter	651
Emneregister	653